

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: ISTORIE**

**MIȘCAREA LEGIONARĂ DIN ZONA LUDUȘ
(1929-1990). ISTORIE ȘI MEMORIE
-REZUMAT-**

Doctorand:

Antoniou-Ioan BERAR

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Cornel SIGMIREAN

TÂRGU MUREȘ

2020

CUPRINS

LISTA CU ABREVIERI	7
LISTA TABELELOR	8
INTRODUCERE	9
CAP.1 MIȘCAREA LEGIONARĂ DIN ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL EUROPEAN	19
1.1. FASCISMUL ȘI COMUNISMUL EUROPEI SECOLULUI XX	19
1.2. MIȘCĂREA LEGIONARĂ ÎN LITERATURA DE SPECIALITATE OCCIDENTALĂ	20
1.3. IDEOLOGIIILE POLITICE INTERBELICE DIN ȚARA NOASTRĂ	24
1.4. NAȚIONALISMUL EXTREMEI DREPTE DIN PERIOADA INTERBELICĂ	26
1.5. COMUNISMUL, INAMICUL PRINCIPAL AL STATULUI ROMÂN ȘI PRINCIPALUL DUȘMAN AL EXTREMEI DREPTE	27
1.6. LIGA APĂRĂRII NAȚIONAL CREȘTINE ȘI ÎNCERCĂRILE COMUNIȘTILOR DE A PRODUCERE REVOLTE	31
1.7. DOCTRINA LEGIONARĂ	33
1.8. ASASINAREA PREFECTULUI DE POLIȚIE MANCIU ȘI INTRAREA LUI ZELEA-CODREANU ÎN POLITICĂ	36
1.9. DE LA LIGA APĂRĂRII NAȚIONAL CREȘTINE LA GARDA DE FIER	39
1.10. RESTAURAȚIA CARLISTĂ. RAPORTURILE REGELUI CAROL AL II-LEA CU LEGIONARII	40
1.11. ALEGERILE DIN NEAMȚ, 1931. BĂTĂLIA CÂȘTIGATĂ DE LEGIONARI	42
1.12. CRIZA ECONOMICĂ DIN ANUL 1933. REVOLTA DE LA GRIVIȚA	44
1.13. DIZOLVAREA GĂRZII DE FIER ȘI ASASINAREA PRIM MINISTRULUI I.G. DUCA	45
1.14. ANII 1936-1937. CONGRESUL STUDENȚESC DIN TÂRGU MUREȘ, 3-5 APRILIE 1936	48
1.15. RĂZBOIUL CIVIL DIN SPANIA SAU CONFRUNTAREA CELOR DOUĂ EXTREME	51
1.16. ALEGERILE DIN ANUL 1937. LEGIONARII OCUPĂ LOCUL AL III-LEA	52
1.17. LEGIONARII SUB DICTATURA REGALĂ	54
1.18. ASASINAREA LUI ARMAND CĂLINESCU, 21 SEPTEMBRIE 1939, CONTEXT INTERN ȘI INTERNAȚIONAL. INTERZICEREA PARTIDELOR POLITICE	55
1.19. PROCESUL LUI CORNELIU ZELEA-CODREANU	58
1.20. CEDĂRILE TERITORIALE DIN ANUL 1940. PLECAREA REGELUI ȘI VENIREA GENERALULUI. ASCENSIUNEA MIȘCĂRII LEGIONARE	63
1.21. STATUL NAȚIONAL-LEGIONAR	64
1.22. POLITICA P.C.R. ÎN TIMPUL GUVERNĂRII LEGIONARE	72
1.23. LEGIONARII DIN EXIL DUPĂ 23 AUGUST 1944. ARMATA NAȚIONALĂ ȘI GUVERNUL DE LA VIENA	72
1.24. ELITELE DREPTEI ROMÂNEȘTI DIN PERIOADA INTERBELICĂ	74
CAP.2 CAUZELE ȘI CONTEXTUL APARIȚIEI EXTREMEI DREPTE DIN ZONA LUDUȘ	77
2.1. ORIGINEA APARIȚIEI MIȘCĂRII LEGIONARE ÎN ZONA LUDUȘ	77
2.2. DE LA O POPULAȚIE MAJORITAR ROMÂNEASCĂ, LA UN AMESTEC COMPUS ÎN PRINCIPAL DIN ROMÂNI, MAGHIARI ȘI EVREI	78

2.3.	EVOLUȚIA COMPARATIVĂ A POPULAȚIEI ROMÂNEȘTI ȘI MAGHIARE DIN LUDUȘ	83
2.4.	EVREII ȘI APARIȚIA EXTREMEI DREAPTE LA LUDUȘ	85
2.5.	COMUNITATEA EVREIASCĂ DIN LUDUȘ	87
2.6.	COLONIZAREA CU MAGHIARI. SCHIMBAREA STRUCTURII ETNICE A POPULAȚIEI	90
2.7.	UNIREA DE LA 1 DECEMBRIE 1918. SPERANȚA ÎNTR-O VIAȚĂ MAI BUNĂ	95
2.8.	CORUPȚIA DIN BISERICA TRADIȚIONALĂ ȘI APARIȚIA CULTELOR NEOPROTESTANTE ..	97
2.9.	VIAȚA POLITICĂ, ECONOMICĂ, SOCIALĂ ȘI CULTURALĂ LUDUȘEANĂ ANTEBELICĂ ȘI INTERBELICĂ.....	98
2.10.	ROLUL TRANSPORTURILOR ÎN DEZVOLTAREA ECONOMICĂ A CÂMPIEI TRANSILVANIEI 104	
2.11.	INSTITUȚII ȘI CLĂDIRI REPREZENTATIVE LUDUȘENE LA CUMPĂNA SECOLELOR XIX-XX 105	
2.12.	LUDUȘUL LA SFÂRȘITUL ANILOR '20. ASPECTE DIN VIAȚA COTIDIANĂ.....	106
CAP.3 ISTORICUL MIȘCĂRII LEGIONARE DIN FOSTUL RAION LUDUȘ.....		111
3.1.	MIȘCAREA LEGIONARĂ DIN PLASA LUDUȘ	112
3.2.	MIȘCAREA LEGIONARĂ DIN PLASA IERNUT	127
3.3.	MIȘCAREA LEGIONARĂ DIN PLASA CĂPUȘU DE CÂMPIE	130
3.4.	ACTIVITATEA LEGIONARILOR DIN FOSTUL RAION LUDUȘ DUPĂ 23 AUGUST 1944	132
CAP.4 LUDUȘUL ÎN PERIOADA STATULUI NAȚIONAL-LEGIONAR.....		135
4.1.	ADMINISTRAȚIA LOCALĂ LUDUȘEANĂ ÎN PERIOADA GUVERNĂRII LEGIONARE	135
4.2.	ADMINISTRAȚIA LOCALĂ LUDUȘEANĂ DUPĂ REBELIUNEA LEGIONARĂ.....	154
CAP.5 INSTITUȚIA SECURITĂȚII ȘI PROBLEMA LEGIONARĂ ÎN ANII COMUNISMULUI.....		159
5.1.	ACȚIUNILE SECURITĂȚII DIN ANII '50. PROPUNERI PENTRU INTERNĂRI ÎN COLONII DE MUNCĂ.....	161
5.2.	ACTIVITATEA SECURITĂȚII LUDUȘENE ÎNTRE ANII 1953-1967	162
5.3.	ACTIVITATEA INFORMATIVĂ DESFĂȘURATĂ DE SECURITATE ASUPRA FOȘTILOR LEGIONARI LUDUȘENI ÎN PERIOADA ANILOR '70-'80.....	193
5.4.	LEGIONARII LUDUȘENI ÎN VIZORUL SECURITĂȚII IN ANII PREMERGATORI CĂDERII COMUNISMULUI	210
5.5.	CONCLUZII PRIVIND ACTIVITATEA DE SUPRAVEGHERE A FOȘTILOR LEGIONARI LUDUȘENI ÎN PERIOADA ANILOR '70-'80.....	214
CAP.6 DESTINELE LIDERILOR MIȘCĂRII LEGIONARE DIN ZONA LUDUȘ.....		217
6.1.	SERVICIILE SECRETE ROMÂNEȘTI ȘI PROBLEMA LEGIONARĂ	217
6.2.	AMOS HORAȚIU POP, LIDERUL LEGIONARILOR LUDUȘENI	220
6.3.	MUREȘAN IOAN, ȘEFUL DE PLASĂ ÎN TIMPUL GUVERNĂRII LEGIONARE	223
6.4.	COMAN EMIL, PROPAGANDIST LEGIONAR ÎN PLASA LUDUȘ.....	228
6.5.	HOZA PARTENIE, ȘEF DE CUIB ȘI AJUTOR DE PRIMAR LEGIONAR	232
6.6.	STOICA VICTOR, LIDERUL TINERETULUI LEGIONAR LUDUȘEAN.....	233

6.7.	GHERASIM IOAN, 15 ANI DE TEMNIȚĂ GREA PENTRU CREDINȚA LEGIONARĂ	238
6.8.	COMAN VASILE, 60 DE ANI SUB LUPA SECURITĂȚII.....	245
6.9.	CORIOLAN MATEI, PRIMUL MESAGER AL IDEILOR LEGIONARE ÎN LUDUȘ	267
	CONCLUZII.....	270
	BIBLIOGRAFIE.....	273
I.	ARHIVE.....	273
II.	PRESA SCRISĂ.....	274
III.	LUCRĂRI GENERALE	275
IV.	LUCRĂRI SPECIALE	278
V.	SURSE WEB.....	281
VI.	LEGISLAȚIE.....	282
	ANEXE.....	283
	ANEXA 1.....	283
	MEMORIILE LUI VASILE COMAN, O SURSĂ VALOROASĂ PENTRU CERCETARE.....	283
	ANEXA 2 ELITA DREPTEI ROMÂNEȘTI.....	287
	ANEXA 3.....	293
	3.1. TABELE CU LEGIONARI DIN ZONA LUDUȘ.....	293
	3.2. DOCUMENTE DIVERSE DIN ARHIVA CNSAS	307
	ANEXA4 MANIFESTE LEGIONARE.....	331
	ANEXA5 DOCUMENTE ȘI IMAGINI CU LOCALITATEA LUDUȘ ȘI LEGIONARI LUDUȘENI.....	334

Cuvinte cheie: România, Turda, Mureș, Luduș, extremism, totalitarism, dreapta, interbelic, război, Codreanu, legionari, antisemitism, evrei, rebeliune, anticomunism, securitate, închisoare, dictatură, teroare, stalinism.

INTRODUCERE

Cunoscutul istoric al secolului al XIX-lea, Tony Judt, în lucrarea *Reflecții asupra unui secol XX uitat*, constata că: „În zilele noastre, suntem predispuși să considerăm secolul XX drept o epocă a extremelor politice, a greșelilor tragice și a alegerilor nechibzuite; o eră a amăgirii care, din fericire, am părăsit-o”¹.

Secolul al XX-lea, secolul extremelor, după cum îl numea Hobsbawm, a fost marcat de cele două ideologii, comunism și fascism, care au creat marile drame ale umaniității. Două ideologii care au guvernat conștiința multor oameni, comunități, inclusiv din spațiul ludușan. Mișcarea legionară, născută drept replică la comunism, a creat aderenți peste tot în România, marcând un moment important al istoria contemporană, foarte puțin cunoscut, evitat de cercetările istoriografice.

Prin urmare, am considerat că un subiect cu tema *Mișcarea Legionară din zona Luduș (1929-1990). Istorie și memorie* poate aduce numeroase informații despre aderenții mișcării, motivele adeziunii, particularitățile locale ale fenomenului, impactul social și despre memoria fenomenului în conștiința publică.

Un prim motiv a fost acela că această tematică răspunde nevoii de cunoaștere a fenomenului legionar de la nivelul întregii țări, în general, și la nivelul zonei Luduș, în special. Fără îndoială, evoluția Mișcării Legionare din zona Luduș s-a produs în strânsă legătură cu evenimentele petrecute la nivelul întregii țări.

Problema legionară la nivelul localității Luduș mi-a atras atenția în anul 2010 când am descoperit documente pe această temă în Arhivele C.N.S.A.S. din București, iar mai apoi în Arhivele Naționale din Cluj-Napoca și Târgu Mureș, documente importante privind trecutul Mișcării Legionare din zona Luduș. Sunt documente inedite, nestudiate până în prezent. Informații vagi despre Mișcarea Legionară și despre legionarii din zonă s-au transmis doar pe cale orală printre locuitorii din localitatea Luduș și din localitățile învecinate de-a lungul anilor, însă fără a avea un fundament științific. Aceste povestiri au circulat cu precădere înainte de anul 1989 într-o oarecare discreție, datorită faptului că foștii legionari din zonă fuseseră persecutați prin diferite metode și mijloace de autorități de-a lungul anilor. Multe dintre informații erau transmise prin viu grai și doar în cadrul familiilor, de la bunici la nepoți. De teama unor represalii, de multe ori, în anii '50-'60, foștii legionari evitau discuțiile în familie pe această temă. Din această cauză, în activitatea de cercetare, informațiile obținute prin interviu de la urmașii legionarilor au fost, din păcate, foarte puține.

¹ Tony Judt, *Reflecții asupra unui secol XX uitat. Reevaluări*, Iași, Editura Polirom, 2011, p.21.

Un al doilea motiv a fost acela că evoluția Mișcării Legionare în perioada interbelică, precum și aspectele legate de viața foștilor legionari în epoca comunistă a reprezentă pentru mine o problemă de conștiință istorică, prin dorința de cunoaștere a unui fenomen, aparent, nenatural în viața românilor din Luduș. La Luduș era o comunitate greco-catolică, condusă de preoți trecuți prin cultura Blajului, și unde competiția capitalistă nu a generat conflicte între grupurile etnice din regiune. Evenimentele de la 1848, când regiunea a fost scena unor mișcări violente nu mai era de actualitate în conștiința publică.

Activitatea de cercetare s-a bazat pe studiul documentelor existente în Arhivele Naționale ale României, în Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității și în Biblioteca Națională, cu mențiunea că documentele pe care le-am folosit sunt într-o proporție de peste 90% inedite.

Alături de documentele din arhive, am studiat publicațiile apărute în perioada interbelică, în multe dintre acestea reflectându-se multe evenimente importante din trecutul Mișcării Legionare din zona Luduș. Fondul bibliografic legionar este unul foarte bogat. Cărțile legionare au fost publicate într-un număr mare, atât în perioada guvernării legionare, cât și mai târziu, la editurile legionare din țară sau la edituri românești din exil, în anii comunismului românesc. După anul 1990 au fost reeditate în țară majoritatea cărților legionare apărute în perioada anterioară anului 1941 în România, dar și cele care au apărut în exil în perioada comunistă.

Istoria orală reprezintă o bogată sursă de informații pentru cercetătorul evenimentelor istorice din perioada contemporană. Dar, în perioada în care am investigat prin tehnicile istoriei orale trecutul mișcării, mărturiile orale i-au vizat în mare parte pe urmașii foștilor legionari. Au trecut circa 80 de ani de la perioada interbelică, iar în anul 2017 când am început activitatea de documentare nu mai existau supraviețuitori dintre foștii legionari din zona Luduș. O singură persoană contemporană cu anii în care legionarii au ajuns la guvernare a fost interviuată, având la data redactării prezentei teze (anul 2019), vârsta de 96 de ani.

Când ne referim la Mișcarea Legionară din zonă avem în vedere pentru început factorii care au stimulat-o și întreținut-o. Adevărul este că extrema dreaptă a avut foarte mulți aderenți, acest aspect făcând ca toți cei angrenați în această mișcare să fie atent urmăriți de toate serviciile secrete românești, începând din anii '30 și până la începutul anilor '90, mai bine de 60 de ani. Foștii legionari, ajunși la peste 70 de ani în anul 1989 erau împreună cu descendenții lor, ținuți sub supraveghere prin mijloace specifice în problema legionară.

Alături de evenimentele istorice reflectate în documente, memorialistica a reprezentat o altă sursă de informare, dar mai ales de înțelegere a fenomenului în zonă. Cele mai importante evenimente din trecutul legionar ludușean au fost reflectate în *Memoriile legionarului Vasile Coman*. După o verificare din punct de vedere istoric, relatările din aceste *Memorii legionare*, cu

privire la evenimentele petrecute în zona Luduș sau cele de la nivel național, la care au participat ludușenii, au fost folosite în paginile prezentei teze de doctorat.

Pentru redactarea textului tezei am folosit mai multe obiective de cercetare care s-au bazat pe analiza exhaustivă a principalelor surse de informație cu privire la Mișcarea Legionară din zona Luduș și studiul efectiv al informațiilor existente în aceste surse, pentru a observa impactul mișcării la nivel local, regional și național, evaluarea critică a informațiilor obținute, structurarea informației pe capitole și sinteza finală a materialului acumulat, pentru a oferi amprenta interpretării personale, corecte, bazate pe rigoare științifică.

Informarea documentară a constat în strângerea informațiilor, a datelor cuprinse în documente și publicații, în vederea elaborării, în continuare, de mijloace de cercetare eficiente de prelucrare sintetică și analitică. Acest demers a fost deosebit de util pentru a scoate în evidență cauzele care au făcut ca Mișcarea Legionară în zonă să fie extrem de bine reprezentată și organizată la un moment dat. Pentru a afla cauzele care au dus la dezvoltarea puternică a extremei drepte în zona Luduș, pentru început mi-am propus o prezentare a geografiei acestui spațiu. O introducere firească, potrivit opiniei noastre, istoria și geografia se întrepătrund, în așa măsură că uneori este greu să identifici între ele un spațiu autonom. Mai cu seamă în „istoriile mici”, în istoria locală, prezentarea factologiei istorice se face obligatoriu în strânsă legătură cu așa numitul cadru geografic, cu condițiile de mediu. În fond, geografia nu este altceva decât o istorie în spațiu, pe când istoria este o geografie în timp.

Deși este o zonă de podiș, format din dealuri cu pante line și văi, oamenii au denumit-o câmpie datorită producțiilor ridicate de cereale obținute pe solurile fertile. O regiune prin excelență agrară, cu populație majoritar rurală, fixată în tradiții, cu o dispoziție mai mare pentru curentele politice construite pe tradiția creștină, conservatoare, reticente la schimbare, etniciste și naționaliste.

Acest aspect rezultă și din prezentarea *Evoluția populației în zonă începând cu secolul al XIX-lea*. Ludușul a fost la jumătatea secolului al XIX-lea o comună compusă în principal din români având ca ocupație de bază agricultura. Localitatea, tipică ca aspect și ca activitate economică pentru acele vremuri, nu se deosebea de celelalte localități din zonă. Dar, datorită unor factori multipli, structura etnică s-a modificat substanțial după anul 1860 cauza fiind dezvoltarea economică, favorizată la început de așezarea localității pe drumul care făcea legătura între Cluj și Târgu Mureș, localități importante în acele timpuri, dar și astăzi. Pe această rută, localnicii puteau transporta mai ușor mărfurile decât înainte când drumul ocolea localitatea pe la sud. Poziționarea localității pe acest drum important de legătură între marile orașe ale Transilvaniei, a dus la o evoluție în ceea ce privește creșterea importanței localității.

Ridicarea rangului localității la nivelul de comună-centru, de plasă a făcut ca în Luduș să

apară o sumedenie de instituții publice. Aceste instituții, dintre care amintesc: *Judecătoria*, *Cadastrul*, *Poșta*, *Circumscripția financiară*, *Pretura plasei* ș.a. au făcut ca în localitate să pătrundă un număr mare de persoane cu pregătire, cu studii. În perioada dualismului s-au stabilit în localitate numeroși maghiari. Astfel, numărul etnicilor maghiari a crescut de la an la an, la acest fapt contribuind în mare măsură și statul austro-ungar.

Dezvoltarea transporturilor feroviare a reprezentat principalul factor care a dus la dezvoltarea fără precedent a comerțului în Luduș. Comerțul, care nu se poate dezvolta fără o infrastructură de transport, a favorizat stabilirea în zonă a unui însemnat număr de evrei, care aveau ca ocupație, comerțul cu cereale, animale și produse animale.

Dezvoltarea comerțului a dus la apariția unui număr mare de comercianți care s-au stabilit în zonă. Aceștia erau în marea lor majoritate evrei și aveau un rol important în achiziția de cereale și alte produse agricole din zonă, pe care le comercializau în toate părțile Imperiului până în anul 1918, sau în România, după Marea Unire. Activitățile comerciale au adus sume importante de bani la bugetul local. Aceste sume au fost folosite de edili pentru diferite investiții care în timp au transformat vechiul sat cu specific medieval într-un „orașel înfloritor”, tipic pentru cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea. Centrul localității Luduș era dominat de clădiri noi, trainice, înalte, construite din cărămidă arsă având destinații diferite, de la locuințe particulare, prăvălii sau sedii, la diferite instituții. Târgurile săptămânale ale Ludușului au devenit la scurt timp de la apariția lor, după anul 1850, recunoscute în toată zona Transilvaniei. Mărfurile de la aceste târguri ajungeau până la Viena sau în alte părți îndepărtate ale Imperiului. Târgurile Ludușului, organizate în fiecare zi de marți, atrăgeau mii de persoane. La fiecare trei luni se organiza un „târg de țară”, în care se comercializau și cai pe lângă produsele obișnuite. În localitate erau organizate mai multe piețe în funcție de produsele vândute: vite, porci, cereale, păsări, legume-fructe, carne, produse de manufactură, ș.a. Acest belșug care caracteriza comerțul din zonă a fost unul benefic pentru o mică parte a populației. Cei din pătura de jos, formată în mare parte din români care se ocupau exclusiv cu agricultura, nu s-au bucura în aceiași măsură de avantajele pe care le aducea comerțul în zonă. După 1918 se considerau îndreptățiți să aceedă la un statut social mai bun, prin politica statului.

Politicile locale și naționale sunt un alt reper în încercarea înțelegerii fenomenului politic interbelic. Schimbările care au avut loc în statutul Transilvaniei după 1867, când a fost creat dualismul austro-ungar, iar acest spațiu, a fost alipit Ungariei, au marcat și localitatea Luduș. Această comună (care aparținea de comitatul Turda-Arieș) a devenit parte a Ungariei. Din acel moment și până în anul Marii Uniri, au fost aplicate și aici legile și hotărârile luate de guvernul de la Budapesta, care au creat un satut discriminatoriu pentru români, mai ales în cultură, în învățământ. De altfel, întreg sistemul constituțional era centrat pe ideea de stat național maghiar,

considerat ca fiind „unitar și indivizibil”.

În acest context, între anii 1903-1905 Guvernul de la Budapesta a colonizat la Luduș câteva sute de familii de etnie maghiară. Intenția prezentată în mod public a fost aceea de a schimba raportul demografic în favoarea maghiarilor. Așa au apărut prin colonizare satele Roșiori, Avrămești și Fundătură. Datorită acestor politici implementate de statul dualist, în perioada anilor 1850-1910, dar și datorită evoluției localității din punct de vedere economic, asistăm la o schimbare radicală a structurii etnice a populației localității Luduș. Toate acestea au făcut ca sentimentul național din rândul populației românești să crească spre finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Viața cotidiană a comunității ludușene s-a schimbat după 1918. Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 a modificat parțial peisajul etnic și confesional al localității. Această situație a adus speranțe într-o viață mai bună pentru românii din zonă. La scurt timp, autoritățile românești au început *Reforma agrară*, care însă nu a rezolvat în totalitate problemele țăranimii din zonă. Creșterea rapidă a populației și familiile numeroase au făcut ca terenurile agricole să fie insuficiente pentru o mare parte dintre familiile de țărani. Nivelul de trai era destul de scăzut, populația se confruntau cu diferite probleme, de la lipsa banilor și prețurile mici de achiziții pentru produsele agricole din târgurile săptămânale, la probleme privind sănătatea populației. O problemă tot mai mare era cantitatea redusă de apă potabilă de pe teritoriul localității. Sursa de apă o reprezenta izvoarele situate la marginea localității. Pentru asigurarea necesarului de apă, aceasta era adusă de pe malul stâng al Mureșului cu sacaua. Pe fondul problemelor legate de asigurarea condițiilor igienico-sanitare, mortalitatea infantilă era destul de ridicată în acei ani.

Cultura publică transmitea și întreținea o altă mentalitate. Românii citeau ziarele vremii, în unele dintre acestea se cultiva antisemitismul, evreii fiind considerați vinovați, alături de politicienii corupți, de toate relele din țară. Corupția făcea mulți prozeșiți, inclusiv în sânul bisericii. În acei ani, în unele sate au apărut cultele neoprotestante la care au aderat la început, un număr mai mic de persoane, dar care au stârnit motive de îngrijorare în sânul ortodocșilor sau a greco-catolicilor români. La acestea se adăugau după război, încercările bolșevicilor ruși de a răspândi comunismul în țara noastră prin simpatizanții care trăiau la țară sau în orașe. Extrema dreaptă, prin membrii Mișcării Legionare, a apărut și ca o reacție la o posibilă dezvoltare a Partidului Comunist Român, considerat de autoritățile vremii o formațiune extremistă de stânga.

Toate aceste probleme nu au putut fi rezolvate de politicienii români de la București, iar nemulțumirile din rândul populației românești din zonă s-au amplificat începând cu anii 1926-1927 când naționalismul s-a răspândit tot mai puternic, iar la ideile de dreapta au aderat tot mai mulți localnici.

Având în vedere tema de cercetare cu un specific local, dar care s-a manifestat într-un

context național și european, documentele în care se găsesc informații importante au constituit una din principalele surse de informare documentară. În acest demers de a reface Mișcarea Legionară din zona Luduș, un aspect important a fost acela referitor la credibilitatea și tipul surselor investigate. Orice informație legată de istoria Mișcării Legionară a fost verificată din mai multe surse, inclusiv informațiile din capitolul dedicat memorialisticii legionare, unde au fost selectate doar textele credibile din punct de vedere istoric.

În ultimii ani, literatura de specialitate privind Mișcarea Legionară la nivelul întregii țări a devenit destul de bogată. După anul 1990 s-au reeditat cărți apărute în perioada interbelică sau în exil (spre exemplu: Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari, vol.I*, carte apărută la Editura „Totul pentru Țară” din Sibiu în anul 1936, reeditată în anul 1999 la București), Corneliu Zelea-Codreanu, *Doctrina Mișcării Legionare*, Editura Lucman din București, reeditată în anul 2014, Corneliu Zelea-Codreanu, *Circulări și Manifeste*, Editura Blassco din București, reeditată în anul 2010, Corneliu Zelea-Codreanu, *Însemnări de la Jilava*, Editura Evdokimos din București, reeditată în anul 2016, Horia Sima, *Doctrina legionară*, carte apărută la Editura Majadahonda din București, reeditată în anul 1995, Horia Sima, *Era libertății, volumele I și II*, reeditate la Editura Gordian din Timișoara, în anul 1995, Neculai Totu, *Însemnări de pe front*, apărută la Editura Evdokimos din București, reeditată în anul 2018, Ion Moța, *Cranii de lemn*, reeditată în anul 2012, apărută la Editura Vicovia din Bacău, Faust Brădescu, *Guvernul de la Viena*, apărută la Editura Majadahonda din București, reeditată în anul 1997, Ștefan Palaghiță, *Istoria Mișcării Legionare*, Editura Roza Vânturilor din București, reeditată în anul 1993, iar lista poate continua cu multe alte lucrări care exhibează istoria mișcării.

În ultimele trei decenii, mai mulți autori români au studiat fenomenul legionar. Dintre aceștia îi amintesc pe Ion Cristoiu, *Statul versus Corneliu Zelea-Codreanu*, lucrare apărută la Editura Mediafax din București în anul 2018, Alexandru Florian et alii, *Ideea care ucide. Dimensiunile ideologiei legionare*, carte apărută la Editura Noua Alternativă din București în anul 1994, Tatiana Niculescu, *Corneliu Zelea-Codreanu. Mistica rugăciunii și a revolverului*, apărută la Editura Humanitas din București în anul 2017, Zigu Ornea, *Anii '30. Extrema dreaptă românească*, Editura Polirom, 2015 (lucrare scrisă în bună parte înainte de anul 1989), Elena Netcu, *Povestea unui legionar*, biografie apărută la Editura Letra din Snagov în anul 2016 și multe alte lucrări.

Despre extrema dreaptă românească din perioada interbelică au mai scris de-a lungul anilor, în țară sau în exil: Liviu Brânzaș, *Raza din catacombă-Jurnal de închisoare*, lucrare apărută la Editura Scara în anul 2001, Matatias Carp, *Cartea neagră: Suferințele evreilor din România 1940-1944*, vol.I, lucrare apărută în anul 1946 la Atelierele Grafice Socec din București, Filip Păunescu, *Un rezumat al doctrinei legionare*, lucrare apărută la Editura Carpații

din Madrid în anul 1985, ș.a.m.d.

Sunt foarte importante lucrările unor autori străini care au apărut în limba română, cum sunt următoarele: Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941 - Mistica ultranationalismului*, lucrare de excepție apărută și în țara noastră la Editura Humanitas, în anul 1993; Armin Heinen, *Die Legion „Erzengel Michael”*, tradusă în limba română și apărută în anul 1999 la Editura Humanitas, considerată o monografie valoroasă a Mișcării Legionare, Eugen Weber: *Romania în The European Right: A Historical Profile*, University of California Press, 1965 (Eugen Weber, *Dreapta Românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999); Roland Clark, *Sfânta tinerețe legionară: activismul fascist în România interbelică*, traducere apărută la Editura Polirom, în anul 2016 și mai recent Oliver Jens Schmitt, *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, o altă lucrare de excepție apărută în traducere la editura Humanitas din București în anul 2016. În prezent există site-uri cu un bogat fond documentar: <http://www.miscarea-legionara.net/> sau <http://www.miscarea.net/>.

Arhivele Naționale, arhivele instituțiilor de stat, dar și diverse biblioteci, dețin numeroase publicații din perioada interbelică, unele dintre acestea în format digital. În aceste ziare și reviste există numeroase articole despre activitățile Mișcării Legionare, atât la nivelul țării cât și pe plan local. De asemenea, informații importante au fost preluate din dosarele aflate în Arhivele C.N.S.A.S. care au constituit un suport important în refacerea schemei de organizare a Mișcării Legionare până după Al Doilea Război Mondial, dar și elemente importante privind viața foștilor legionari în perioada comunistă.

Proape necunoscută în spațiul cultural românesc, Biblioteca Română din Freiburg este una dintre instituțiile cele mai vechi ale exilului românesc postbelic, o sursă de primă importanță pentru studiul istoriei exilului prin bogăția mărturiilor scrise mergând de la articole de presă sau cărți până la documente de arhivă, unele dintre ele reflectând activitatea sau acțiunile românilor care „au ales libertatea”. Fondul impresionant de carte aflat aici mi-a fost de un real folos în activitatea de cercetare.

Istoria Mișcării Legionare nu s-a încheiat nici după Rebeliunea legionară și nici după venirea comuniștilor la putere. Istoria Mișcării Legionare s-a încheiat între anii 1990-2010, când foștii legionari din părțile Ludușului au trecut cu toții în lumea celor drepți.

Subiectul legionarismului suscită și în prezent discuții aprinse și de multe ori contradictorii. Sensibilitatea unei părți a societății românești față de Codreanu și mișcarea legionară a devenit vizibilă în țara noastră în dezbaterile care au urmat adoptării Legii 217 din 2015 prin ordonanță de urgență „privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter

*fascist, legionar, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni de genocid, contra umanității și de crime de război”.*²

Deși în ultimele decenii problema extremei drepte din România a fost larg dezbătută, mai ales după anul 1990, rămân câteva semne de întrebare la care am încercat să găesc răspuns la finalul activității de cercetare:

1. *Care au fost factorii care au făcut ca Mișcarea Legionară să aibă în zona Luduș foarte mulți adepți?*

2. *Dacă Mișcarea Legionară din zona orașului Luduș a avut impact național sau a fost doar un episod dintr-o manifestare care a căpătat o dimensiune națională.*

3. *Care a fost soarta liderilor legionari de la nivel local, dar și soarta membrilor de rând în perioada comunistă?*

Demersul premergător activității de cercetare propriu-zisă a fost precedat de următoarele etape:

- studiul bibliografiei generale și de specialitate;
- studierea presei interbelice;
- interviuri cu diferite persoane având ca temă *Mișcarea legionară din zona Luduș*;
- studierea documentelor din Arhiva Bibliotecii Românești din Freiburg, Germania;
- studierea fondurilor *Pretura Plasei Luduș, Primăria Luduș, Protopopiatul Greco-Catolic Luduș* din cadrul Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Mureș;
- studierea fondurilor având ca tematică *Mișcarea Legionară din zona Luduș* în cadrul Arhivelor Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității.

Din cauza situației existente după Al Doilea Război Mondial, generată de politica autorităților comuniste, legionarii au rămas în atenția instituțiilor de represiune fiind supravegheați, urmăriți, iar în unele cazuri pedepsiți cu ani grei de detenție. Astfel, prigoana foștilor membri ai Mișcării Legionare din zona Luduș, începută la sfârșitul anilor 1920 s-a încheiat abia în anul 1990, când principalul dușman al extremei drepte din România, Partidul Comunist, a dispărut de pe scena politicii românești.

Prin activitatea de cercetare pe această temă, mi-am propus ca principal obiectiv să refac istoria Mișcării Legionare din zona Luduș pe toată durata existenței sale, fie că ne referim la formațiunea politică sau la membrii care au alcătuit-o. Această reconstituire este prezentată în următoarele capitole:

1. *Mișcarea Legionară din România în contextul european*

2. *Cauzele și contextul apariției extremei drepte din zona Luduș*

² Mihai Stelian Rusu, *Fascism românesc, charismă politică și mesianism național: reflecții bibliografice asupra Mișcării Legionare*, în „SAECULUM” nr.45/iulie 2018, p131

3. *Istoricul Mișcării Legionare din fostul raion Luduș*
4. *Ludușul în perioada statului Național-Legionar*
5. *Securitatea ludușeană și problema legionară în anii comunismului*
6. *Destinele fruntașilor Mișcării Legionare din zona Luduș*

Pentru a reconstitui trecutul, istoricul are nevoie însă de informații despre acesta, cu alte cuvinte, de *fapte istorice*. Astfel, trebuie făcută distincția dintre **evenimentele istorice** și **faptele istorice**, ultimele reprezintă informațiile culese de istoric despre realitatea trecută, inclusiv despre evenimentele istorice. Procesul de culegere a faptelor istorice pentru prezenta temă de cercetare a generat numeroase dificultăți, legate de volumul efectiv al faptelor istorice găsite și de modalitatea de selectare a acestora. Un alt aspect analizat, foarte important, a fost legat de tipul și de credibilitatea surselor investigate. Astfel, atât sursele primare (cărți, reviste, periodice, fotografii, documente de arhivă, mărturii) cât și sursele secundare (lucrări care tratează în sine sau colateral subiectul), au trebuit să fie atent studiate și analizate pentru a prezenta evenimentele într-un mod cât mai obiectiv.

În capitolul *Mișcarea Legionară din România în contextul european* am prezentat principalele aspecte legate de istoricul Mișcării Legionare din țara noastră, pecum și contextul european în care a apărut. Aceste evenimente s-au petrecut și în zona Luduș sau au avut legătură cu legionarii din zona Luduș, parte din ei participanți activi la nivel regional sau național.

În capitolul *Cauzele și contextul apariției extremei drepte din zona Luduș* am prezentat toți factorii care au determinat apariția unei mișcări puternice de extremă-dreapta în zona Luduș.

Ludușul în perioada statului Național-Legionar este un capitol în care este prezentată administrația locală din timpul guvernării legionare, precum și ceea ce s-a întâmplat după Rebeliunea legionară din perioada 21-23 ianuarie 1941.

Destinul legionarilor în anii comunismului este reconstituit în capitolele V și VI: *Securitatea ludușeană și problema legionară în anii comunismului* și *Destinele fruntașilor Mișcării Legionare din zona Luduș*.

Concluziile privind activitatea Mișcării Legionare din zona Ludușului rezultă din cele VI capitole care alcătuiesc această teză de doctorat, care se încheie cu bibliografie și anexe.

Studiul privind istoria Mișcării Legionare din zona Luduș, este însoțit în *Anexe de Fragmente* atent selectate *de amintiri și memorii legionare* din scrierile legionarului ludușean Vasile Coman descoperite la Arhivele Naționale din Cluj Napoca. Pe lângă fragmentele de memorii legionare, anexele mai conțin documente, fotografii și informații esențiale care provin din sursele studiate pe parcursul activității de cercetare.

CAP. I MIȘCAREA LEGIONARĂ DIN ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL EUROPEAN

Mișcarea Legionară din țara noastră a apărut într-un context european care a influențat ideologiile politice interbelice, naționalismul caracteristic extremei drepte românești, evoluția extremei stângi românești și rolul acesteia în provocarea, involuntară, a extremei drepte. Pe fondul revoltelor produse de comuniști și a mișcărilor muncitorești de la Iași s-a dezvoltat Mișcarea Legionară, un rol important avându-l studenții grupați în jurul lui Corneliu Zelea-Codreanu care au înființat Legiunea Arhanghelul Mihail la Iași, în luna martie 1923. Cu această ocazie a început să se dezvolte extrema dreaptă românească și, în același timp, doctrina legionară cu cele 4 principii de bază care au fost preluate și de legionarii din Luduș. Corneliu Zelea-Codreanu, liderul Mișcării Legionare a debutat în politică cu un asasinat. De altfel, seria asasinatelor avea să devină o obișnuință în acei ani în țara noastră. România a înregistrat tristul record în plan european, ca patru prim miniștri să moară asasinați de legionari, I.G. Duca, Armand Călinescu, generalul Gheorghe Argeșanu și Nicolae Iorga. Restaurația carlistă a influențat într-un mod puternic destinul Mișcării Legionare. Anii domniei lui Carol I-au transformat pe rege într-un veritabil dușman de moarte pentru adepții extremei drepte, mai ales după alegerile din anul 1937 când legionarii au obținut locul al III-lea la alegerile parlamentare pentru Camera Deputaților. Perioada dictaturii regale a regelui Carol al II-lea a însemnat interzicerea partidelor politice, inclusiv a Mișcării Legionare.

Situația tragică a României după cedările teritoriale din anul 1940 a produs un val de nemulțumiri în rândul populației. Numirea lui Ion Antonescu în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri și plecarea definitivă a regelui Carol al II-lea au favorizat venirea la guvernare a legionarilor conduși de Horia Sima. Începea o nouă eră, cunoscută ca statul Național-Legionar, Neînțelegerile apărute la scurt timp între Sima și Antonescu, asemănați cu „două săbii care nu încăpeau în aceeași teacă”, au fost principalele motive care au dus la desființarea statului național-legionar. Rebeliunea legionară din perioada 21-23 ianuarie 1941, înăbușită de armata aflată sub comanda șefului statului, generalul Antonescu, a reprezentat momentul eliminării definitive a Mișcării Legionare de pe scena politică românească. Legionarii și-au continuat activitatea după această eveniment în Armata Națională și în Guvernul de la Viena până la terminarea războiului, iar apoi în exil, în mai multe state occidentale. La rebeliune au participat și legionarii ludușeni. După eșecul legionar, o parte dintre fruntașii legionari ludușeni au fost arestați, iar o parte au părăsit România.

CAP. II CAUZELE ȘI CONTEXTUL APARIȚIEI EXTREMEI DREPTE DIN ZONA LUDUȘ

ORIGINEA APARIȚIEI MIȘCĂRII LEGIONARE ÎN ZONA LUDUȘ

Fenomenul legionar prin mișcarea de extremă dreapta intitulată „Mișcarea Legionară”, a găsit în zona Luduș un teren propice pentru răspândirea ideilor de dreapta în perioada interbelică.

Legionarismul s-a dezvoltat în perioada interbelică datorită mai multor factori. Activitatea propagandistică coordonată de însuși Corneliu Zelea-Codreanu a avut un real succes datorită faptului că această regiune a fost multă vreme un spațiu locuit aproape în majoritate de români, dar aflat sub dominație străină. Rețeaua de transport rutieră și cea feroviară au favorizat crearea condițiilor pentru dezvoltarea economică.

Vorbim despre un fenomen relativ bine determinat în timp, cu o importanță deosebită în evoluția Mișcării Legionare la nivelul țării noastre, în spiritul ideilor promovate în Epocă în multe părți ale Europei, acest fapt reprezentând un moment care a marcat istoria noastră contemporană. Localitatea Luduș a trecut prin transformări profunde după anul 1850. Construirea căii ferate și dezvoltarea comerțului au făcut ca, un număr însemnat de evrei, să se stabilească în Luduș și în împrejurimi, devenit o zonă atractivă pentru comercianți. Alături de migrația evreilor, prin politica autorităților austro-ungare din perioada anilor 1867-1910, un număr însemnat de maghiari s-au stabilit la Luduș. Deși agricultura și comerțul reprezentau două activități economice foarte bine reprezentate în zona Luduș, majoritatea populației trăia în condiții destul de grele, uneori la limita sărăciei. Acest fapt a continuat să persiste și după anul 1925, deși o parte a populației a beneficiat de loturi de pământ în urma Reformei agrare. Această Reformă însă nu a fost suficientă, atât timp cât statul român nu a reușit prin politici adecvate.

Privit în ansamblu, Ludușul anilor 1920 era o comună dezvoltată economic, dar cu multe familii sărace, cu o structură etnică modificată prin politica statului austro-ungar, care a generat un sentiment de frustrare, de revanșă, aspecte foarte bine exploatate de propaganda populistă legionară. O altă cauză care a favorizat răspândirea ideilor naționaliste specifice extremei drepte au fost și politicile antiromânești de la finele secolului XIX și începutul secolului XX. În aceste condiții, mișcarea de extremă-dreaptă românească a putut să pătrundă ușor în zonă. La aproximativ un deceniu de la mărețul eveniment, pe fondul amenințărilor privind expansiunea comunismului, dar și datorită faptului că evreii erau susținători ai acestui curent politic, o parte din ludușeni aveau vederi de dreapta, fiind adepții ideilor antisemite promovate în acei ani de reprezentanții L.A.N.C.

CAP. III ISTORICUL MIȘCĂRII LEGIONARE DIN FOSTUL RAION LUDUȘ MIȘCAREA LEGIONARĂ DIN PLASA LUDUȘ

În Luduș, o localitate cu profil agricol, dar cu un comerț înfloritor și cu o populație evreiască numeroasă, exista un puternic curent antisemit încă din perioada Ligii Apărării Naționale Creștine. Aici exista o organizație a L.A.N.C. Președintele acesteia fiind comerciantul Victor M. Tilincă.

O primă implicare a ludușenilor în Mișcarea Legionară a aparținut lui Amos Horațiu Pop care a făcut parte din „Comitetul de 100”, începând cu data de 15 august 1928. Membrii acestui comitet au contribuit timp de un an cu suma de 100 lei pentru achitarea ratelor camionetei Legiunii, denumită „Căprioara”.³ Într-un alt număr al gazetei legionare aflăm că „în ziua de 14 octombrie (1928), dl. Corneliu Zelea-Codreanu a botezat la Ludoșul de Mureș, jud. Turda, copilul românului fruntaș Amos Horațiu Pop. Domnia sa este unul dintre animatorii mișcării naționale din acel ținut și face parte din comitetul de 100 al Legiunii”.⁴ Astfel, prima vizită a lui Corneliu Zelea-Codreanu la Luduș a avut loc în anul 1928. Amos Horațiu Pop, comerciant din Luduș, proprietar de restaurant, i-a scris o scrisoare prin care l-a invitat pe Căpitan pentru a-i boteza fiul. Atunci Codreanu a adus pentru prima ideile Mișcării Legionare la Luduș, unde, din acel moment și-a câștigat numeroși membri și simpatizanți.

După estimările corespondentului gazetei „Pământul Strămoșesc”, la Luduș existau în anul 1928 între 800-1000 de evrei. „Foarte mulți au venit din Maramureș, la început stau ascunși, apoi ies la iveală după ce, mai întâi s-au pus la rând cu bărbile și perciunii, căci de unde vin nu se știe precis, dar vin cu bărbile și perciunii sburliți groaznic”.⁵ Mișcarea legionară din fosta plasă Luduș, care a aparținut în acea perioadă de fostul județ Turda, (în perioada anilor '50, raionul Luduș, Regiunea Cluj), a luat ființă în anul 1929, organizată de Amos Horațiu Pop. La început, în scopul organizării Mișcării Legionare, Amos Horațiu Pop a primit ajutor din partea studenților din orașul Iași cât și a centrului din București.

Astfel, pe fondul unei propagande intense, în Luduș a luat ființă o organizație legionară, care a devenit rapid un important centru legionar. Informații importante despre această perioadă se află în dosarul de evidență pe obiectiv comuna Luduș, aflat în arhivele C.N.S.A.S.

Corneliu Zelea-Codreanu a fost de mai multe ori la Luduș, aceste vizite fiind prezentate în pe larg în acest capitol.

³ *Comitetul de 100* în „Pământul Strămoșesc”, nr.16/15.08.1928, Iași, p.8

⁴ *Informațiuni* în „Pământul Strămoșesc”, nr.21/1.11.1928, Iași, p.8

⁵ *Din Ludoș*, în gazeta „Pământul Strămoșesc”, nr.1/15.06.1929, p.7

CAP. IV LUDUȘUL ÎN PERIOADA STATULUI NAȚIONAL- LEGIONAR

Când nici nu se mai așteptau, legionarii au ajuns la putere. Acest eveniment i-a prins oarecum pe nepregătite, neputându-l controla așa cum ar fi trebuit. Au apărut reacții diferite în cadrul membrilor fruntași ai Mișcării Legionare. Beția puterii a început în data de 14 septembrie 1940 când Legiunea a încheiat o alianță cu generalul Ion Antonescu pentru a forma un guvern al „Statului Național Legionar”⁶.

Prefect al județului Turda a fost numit profesorul Vasile Hanu. „Subprefect a fost numit fostul prefect de Mureș, Pantea⁷ (...) datorită lui Matei a fost numit consul la Cluj profesorul Nicolae Chinezu care nu era legionar. (...) Primar al Turzii a fost numit avocatul Niculaie Șerb, simpatizant legionar care apăruse legionarii în procese. Șeful de județ legionar a fost avocatul Ion Mareș, comandant legionar ajutor. Șeful Poliției a fost numit avocatul Braicu, simpatizant, iar ajutor de primar a fost numit avocatul Boroș. Șeful garnizoanei legionare a fost numit legionarul Dordai, șeful frățiilor de cruce a fost elevul Rusu, iar șeful Poliției legionare am fost numit eu, Vasile Coman, având ca ajutor pe învățătorul Vasile Olteanu.”⁸

În comuna Luduș, Amos Horațiu Pop, conducătorul legionarilor din zonă a preluat funcția de primar în data de 6 septembrie 1940. În funcția de ajutor de primar a fost numit Hoza Partenie, membru al Mișcării Legionare. Pretorul plasei Luduș a fost numit Octavian Miron iar Ioan Drăgan îndeplinea funcția de notar al plasei Luduș.

Cât timp legionarii s-au aflat la guvernare, în zona Luduș s-a produs o înscriere în masă a tineretului și au fost atrași ca simpatizanți ai partidului a unui însemnat număr de cetățeni. Acest lucru s-a datorat și faptului că, în primele zile de guvernare a legionarilor, aceștia au organizat o serie de manifestări la care reușeau mobilizarea locuitorilor, iar o mare parte dintre aceștia primeau diferite bunuri de la conducătorii legionari, iar tineretul era atras, atât în comuna Luduș cât și în satele din împrejurimi la instrucții în vederea formării de batalioane legionare.

⁶ Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier*, Editura Humanitas, pag.279

⁷ Această numire a fost făcută la propunerea lui Coriolan Matei, profesor de matematică, care avea o mare influență la București. Matei se simțea dator față de Pantea pentru că l-a cruțat de la moarte după asasinarea prim ministrului Armand Călinescu, în locul său fiind împușcați alți legionari mureșeni, fără funcții. El nu a ocupat funcții în scurta guvernare legionară deoarece nu se bucura de suficiente aprecieri din partea lui Horia Sima.

⁸ ANR-DJCJ, *Fond personal Vasile Coman*, Dosar 3 *Memorii legionare*, vol. III, f.105

CAP. V SECURITATEA LUDUȘEANĂ ȘI PROBLEMA LEGIONARĂ ÎN ANII COMUNISMULUI

În arhivele C.N.S.A.S. există foarte multe dosare primite de la fosta Securitate. Aceste documente conțin date privind problema legionară din zona Luduș și sunt grupate în dosare de obiectiv (D.O) sau dosare de problemă (D.P.).

O direcție de acțiune a Securității în anii '50 a fost eliminarea „bandiților”, așa cum erau numiți partizanii anticomuniști. Datorită reliefului, zona Luduș nu a fost propice pentru grupurile de partizani. Totuși, în anii 1950-1951 au fost semnalati în regiunile Alba, Târnava Mică, Luduș trei partizani conduși de Cornel Diac. Ei făceau parte din grupul de partizani Leon Șușman (avocat din Ocna Mureș, legionar), ce a acționat în zona Valea Arieșului – Turda între 1948 și 1957.

În anii '50 au fost eliminați pe rând toți cei care într-un fel sau altul s-au opus noului regim. Sub noul regim, opozanții au fost arestați, anchetați, torturați, condamnați în procese înscenate sau chiar uciși. Astfel, în anul 1950 Securitatea a propus internarea în colonii de muncă a mai multor locuitori din comuna Luduș și din împrejurimi. Sunt foarte interesante (și în același timp uimitoare) motivările deciziilor – o afirmație făcută la supărare sau o glumă având ca subiect regimul politic, puteau aduce internări în coloniile de muncă, fără a fi necesară judecata. Cazul preotului Vasile Samoilă cât se poate de elocvent pentru a descrie acei ani în care s-a instaurat teroarea în țara noastră.

Activitatea Securității ludușene în privința problemei legionare s-a amplificat o dată cu deschiderea dosarelor de problemă. Numărul agenților în această problemă (colaboratorilor, informatorilor) a crescut de la an la an. O consecință a acestei munci informative dusă de angajații Securității a fost identificarea tuturor foștilor legionari locali sau a celor stabiliți în zonă venind din alte locuri. Fiecare activitate îndreptată contra regimului sau fiecare afirmație considerată tendențioasă era consemnată în notele informative, în rapoarte sau în dările de seamă ale Securității. Concluzia generală la care au ajuns angajații Securității ludușene la începutul anilor '50 a fost aceea că marea majoritate a foștilor legionari din raionul Luduș „duc o activitate dușmănoasă împotriva regimului nostru”.⁹

⁹ *Sinteză informativă privind activitatea legionară în raionul Luduș*, nr.313/6.10.1953, ACNSAS, Fond Documentar, Dosar nr.D0007400, vol.IX, f.580

CAP. VI DESTINELE LIDERILOR MIȘCĂRII LEGIONARE DIN ZONA LUDUȘ

SERVICIILE SECRETE ROMÂNEȘTI ȘI PROBLEMA LEGIONARĂ

Una din principalele „atribuții” ale Securității din perioada comunistă a fost supravegherea foștilor legionari, în principal a celor care au ocupat funcții în structura organizatorică a Mișcării. Același rol l-au jucat și serviciile secrete românești anterioare anului 1948. Încă de la începutul Mișcării Legionare, membrii organizației au fost luați în vizorul Serviciilor Secrete: Serviciul Secret de Informații (1924-1944), Serviciul de Informații (1944-1945), Serviciul Special de Informații (1945-1948). O parte din datele aflate la dosarele legionarilor întocmite de fosta Securitate comunistă proveneau de la fosta Siguranță, care s-a ocupat de această problemă în perioada interbelică.

Mijloacele folosite în munca informativ-operativă erau reprezentate de: rețeaua informativă, tehnica operativă, filajul, cenzura, investigația, cercetarea la fața locului pentru ridicarea de probe materiale, expertiza ș.a.m.d. Acestea erau folosite de ofițeri pentru a supraveghea, urmări și documenta activitatea ostilă a subiectului urmărit. La închiderea unui dosar prin neconfirmarea datelor sau a suspiciunii care a stat la baza deschiderii acestuia, comandantul trebuia să verifice obligatoriu dacă ofițerul a documentat faptul că informația nu se confirmă prin dovezi, date certe și verificate temeinic; numai atunci putea încuviința închiderea dosarului și clasarea acestuia. „O dată deschis, dosarul avea un termen de soluționare și era supervizat permanent de șeful direct, ofițerul putând folosi toate formele și mijloacele muncii informativ-operative, bineînțeles justificat: *rețeaua informativă, mijloacele tehnice de ascultare la domiciliu, la serviciu și în afara lui, filajul total sau pe momente „operative”, înțelegând prin aceasta o întâlnire cu un individ, o preocupare aparte, o vizită la o legătură sau edificiu – un institut valoros sau protejat, investigația pentru clarificarea urgentă a unor informații apărute ca noutate în dosar; expertiza pentru a clarifica autenticitatea unui document sau obiect cu legătură în cauză ș.a.m.d.*”¹⁰

Dintre fruntașii legionari care au activat în zona Luduș și în județul Turda sau care erau originari din Luduș, au fost urmăriți de Securitatea comunistă: Mureșan Ioan, Coman Vasile Via, Gherasim Ioan, Coman Emil, Stoica Victor, Hanu Vasile și Hoza Partenie. Dosarele acestor persoane sunt prezentate în acest capitol.

¹⁰ ¹⁰ Colonel (r) Gheorghe Bănescu, *Demers pentru adevăr. Consemnări*, Târgu Mureș, 2010, p.72

CONCLUZII

Indiscutabil, micul târg de pe Mureș a fost un important centru al mișcării legionare, aici luând ființă Batalionul al III-lea legionar Luduș-Turda. La acest statut, a contribuit structura etnică a localității, apariția unui grup de aderenți, vizitele lui Corneliu Zelea-Codreanu și a celorlalți fruntași legionari care au reușit atragerea de unor preoți și oameni simpli la Mișcarea Legionară. Alte ideologii politice răspândite în perioada interbelică în zona Luduș au fost liberalismul, țărănismul și socialismul. Toate aceste ideologii, puternic reprezentate în zonă, cu excepția socialismului, au fost într-o continuă competiție pe parcursul anilor 1930-1941, în contextul în care democrația și naționalismul au fost axele principale ale dezbaterii politice românești.

După data de 23 ianuarie 1941, extrema dreaptă a fost scoasă în afara legii. Cu toate acestea, unii legionari din zonă au continuat să activeze în clandestinitate.

În contextul politic interbelic, introducerea votului universal, la nivelul bărbaților, a permis ca mase mari de oameni să fie ușor de manipulat. În primul rând naționalismul a reprezentat unul dintre cel mai facile mijloace de propagandă politică, de care au uzat majoritatea partidelor. Unirea de la 1 Decembrie 1918 a făcut ca Transilvania să devină parte integrantă a României Mari. Așteptările au fost foarte mari, împlinirile mai puține. S-a adăugat politicianismul partidelor, aflate într-o permanentă luptă pentru putere, corupția, care a caracterizat clasa politică interbelică, acestea întreținând o stare de neîncredere. S-au adăugat nemulțumirile locuitorilor români, majoritari în zonă, față de diferite aspecte ale vieții cotidiene, asumarea cu greu a alterității, situație exploatată de propaganda legionară. Pentru un comerciant român, proaspăt intrat în lumea negustoriei, era foarte greu să accepte concurența comerciantului evreu sau ungur. Prezența unui număr important de evrei la Luduș, în mijlocul unei populații cu mentalitate rurală, stabiliți doar cu câteva decenii în urmă în localitate, a creat grave probleme de adaptabilitate autohtonilor. Un rol important l-au avut preoții, învățătorii, profesorii și studenții, prin ideile preluate din centrele universitare ale țării, în special de la Iași, de unde proveneau o parte dintre intelectuali, mai ales dascăli, stabiliți în Ardeal pentru bonusul de 50 la sută obținut la salarii și alte avantaje, casă, gradații de merit, pământ. La Iași, la începutul anilor 1920 era o luptă deschisă între naționaliștii de dreapta și simpatizanții ideilor comuniste, pe fondul Revoluției bolșevice din Rusia. Mesagerii extremei drepte au prezentat în rândurile populației din zona Luduș doctrina Mișcării Legionare, credința în Dumnezeu, încrederea fanatică în misiunea legionară, și întregul ritual, prin cântece și poezii specifice, al formării solidarității, camaraderiei.

În perioada interbelică, legionarii ludușeni au trecut prin numeroase momente de dificile, greu de tolerat într-o societate care în mare parte împărtășea valori democratice, cu o educație creștină obținută prin școală și biserică. Această situație a membrilor și simpatizanților mișcării legionare a continuat și după venirea comuniștilor, toți legionarii fiind luați sub observație de către organele Securității comuniste, în unele cazuri până la sfârșitul vieții acestora. Pentru foștii legionari aflați la o vârstă înaintată după căderea regimului comunist, scoaterea din evidența organelor de urmărire s-a produs în anul 1990, după căderea regimului comunist.

Legionarii ludușeni au fost implicați mai mult sau mai puțin activ în toate evenimentele istorice importante care au avut loc la nivel național. Pentru unii dintre ei, destinul a fost influențat și de evenimentele în care au fost implicați. În acest sens, amintesc: alegerile de la Neamț din anul 1931, alegerile din anul 1932, asasinarea prim-ministrului I.G. Duca, organizarea Congresului studentesc de la Târgu Mureș din 3-5 aprilie 1936, alegerile din anul 1937, asasinarea prim-ministrului Armand Călinescu în data de 21 septembrie 1939, guvernarea din perioada statului Național-Legionar, Rebeliunea legionară, activitatea din exil ș.a.

O sursă importantă în activitatea legionară au fost și *Fragmente de amintiri și memorii legionare* pe care fostul legionar ludușean Coman Vasile le-a scris în Germania, în timpul în care s-a aflat în exil. Memoriile lui Coman Vasile constituie o sursă valoroasă pentru reconstituirea istoriei Mișcării Legionare din zona Luduș, dar și din România. Coman Vasile a descris amănunțit relația pe care acesta a avut-o cu Căpitanul, participările sale la campaniile electorale, principalele evenimente legionare care s-au desfășurat în Luduș, vizitele lui Corneliu Zelea-Codreanu în zona Luduș, precum și toată activitatea sa de legionar din țară și din exil după Rebeliunea din anul 1941, până la terminarea celui de Al Doilea Război Mondial.

Obiectivul principal pe care mi l-am propus la începutul activității de cercetare, acela de a reconstitui organizația legionară din zona Luduș, consider că a fost îndeplinit.

În concluzie, consider că prin reconstituirea istoriei mișcării legionare am încercat printr-o narațiune echilibrată să prezint nașterea mișcării, activitatea ei în zona Luduș, oferind șansa ca prin documente de arhivă să pot oferi detalii despre istoria extremei drepte, profilul persoanelor implicate, atât social cât și intelectual, mentalitatea membrilor, fanatismul care i-a caracterizat și viața în regimul totalitar de stânga, comunist. Prin scurte biografii, am încercat să pun în evidență personalitatea grupului de lideri locali, aflați sub o permanentă supraveghere, mai ales cei care au rămas fideli crezului legionar, dar și compromisurile și colaborarea lor cu regimul comunist, cu instrumentele de tortură ale acestuia, cu Securitatea. În virtutea principiilor morale promovate de o conștiință antitotalitară, umanistă, cred că prin teza de doctorat am reușit să ofer o pagină de istorie, din perspectiva istoriei locale, care pune în evidență adeziunile, dezacordurile și modul de comportare a omului simplu în secolul extremelor, după cum îl numea Hobsbawn.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. ARHIVE

Documente din Arhivele Naționale ale României

1. ANIC, *Fondul CC al P.C.R., Secția propagandă și agitație*, Dosar nr.71/1924
2. ANR-DJCJ, *Fond personal Vasile Coman*
3. ANR-DJM, *Fondul Primăria comunei Luduș*

Documente din arhiva CNSAS

Dosare pe suport hârtie

4. ACNSAS, *Fond Documentar*, Dosar nr.D0007400, vol.X
5. ACNSAS, *Fond Informativ*, Dosar nr.I0070136
6. ACNSAS, *Fond Penal*, Dosar nr.P0042566
7. ACNSAS, *Fond Rețea*, Dosar nr.R0188916
8. ACNSAS, *Fond SIE*, Dosar nr.0005474_001, vol.I

Dosare microfilmate

9. ACNSAS, *Fond Microfilm Informativ*
10. ACNSAS, *Fond Microfilme Rețea*

II. PRESA

11. „Cuvântul Legionar, nr.7/martie, 2004, București
12. „Cuvântul liber” Tîrgu-Mureș, nr.208/31.10.2018, Târgu Mureș
13. „Răvașul”, anul V nr. 5/ 2.02.1907, Cluj
14. „Pământul Strămoșesc”, nr.1/15.06.1929, Iași
15. „România”, nr.474/23.09.1939, București
16. „Timpul”, 18.06.1938, București
17. „Țara noastră”, anul IV, nr. 32/19.09.1923, Cluj
18. „Universul”, nr.295/10.12.1920, București
19. „Universul”, nr.98/08.04.1936, București
20. „Viitorul”, nr.7785/31.12.1933, București
21. „Ziarele României Mari”, Editor Peter McGee, București

III. LUCRĂRI GENERALE

22. Andreica, Iosif et alii, *Monografia orașului Luduș*, Editura Nico, Târgu Mureș, 2008
23. Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, București, 2006
24. Crampton, R.J., *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea...și după*, Editura Curtea Veche, București, 2002
25. Eliade, Mircea, *Memorii (1907-1960)*, Humanitas, București, 1997
26. Gellner, Ernest, *Națiuni și naționalism*, Editura Antet, București, 1994
27. Griffin, Roger, *Modernism and Fascism. The Sense of Beginning under Mussolini and Hitler*, Pelgrave Macmillan, Basingstoke, 2007
28. Hermet, Guy, *Sociologia populismului*, Editura Artemis, București, 2007

29. Iorgulescu, Adrian, *Dreapta – principii și perspective*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000
30. James, A. Gregor, *Fetele lui Ianus. Marxism și Fascism în sec. XX*, Editura Univers, București, 2002
31. Judt, Tony, *Reflecții asupra unui secol xx uitat. Reevaluări*, Editura Polirom, Iași, 2011
32. Kaser, M.C. (ed.) *The economic History of Eastern Europe, 1919-1975*, Clarendon Press, Oxford, 1985
33. Mazower, Mark, *Umbre peste Europa. Democrație și totalitarism în sec.XX*, Editura Litera, București, 2018
34. Nolte, Ernst, *Three face of Fascism: Action Française, Italian Fascism, National Socialism*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1965
35. Olaru, Adrian Mihai, *Luduș, o istorie neterminată*, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, Brăila, 2016
36. Payne G. Stanley, *A History of Fascism, 1914-1945*, Routledge, Abington, 1995
37. Solonari, Vladimir, *Purificarea Națiunii. Dislocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Antonescu, 1940-1944*, Editura Polirom, Iași, 2015
38. Străinu, Emil, *Servicul Secret de Informații al României. Din memoriile lui Eugen Cristescu*, Editura Prestige, București, 2017
39. Weber, Eugen, *Varieties of Fascism; Doctrines of Revolution in the Twentieth Century*, Van Nostrand, New York, 1964
40. Weber, Eugen, *Dreapta românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999

IV. LUCRĂRI SPECIALE

41. Berar, Antoniu-Ioan, *Serviciile de informații din România și problema legionară în localitatea Luduș (1929-1990)*, 2010, manuscris
42. Brădescu, Faust, *Guvernul de la Viena*, Editura Majadahonda, București, 1997
43. Brânzaș, Liviu, *Raza din catacombă-Jurnal de închisoare*, Editura Scara, 2001
44. Clark, Roland, *Sfântă tinerețe legionară: activismul fascist în România interbelică*, Editura Polirom, București, 2015
45. Coman, Vasile, *Contra propagandei maghiare*, Editura Coresi-Verlag, Freiburg, 1983
46. Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Biografia*, vol. III, Brăila, Editura Istros, 2003
47. Florian, Alexandru et alii, *Ideea care ucide. Dimensiunile ideologiei legionare*, Editura Noua Alternativă, București, 1994
48. Heinen, Armin, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”: o contribuție la problema fascismului internațional*, Editura Humanitas, București, 2006
49. Horia Sima, *Era Libertății. Statul național-legionar*, vol. II, Editura Gordian, Timișoara, 1995
50. Ionescu, Nae, *Fenomenul legionar*, Antet XX Press, București, 1993
51. Jens Schmitt, Oliver, *Ascensiunea și decăderea „Căpitanului”*, Editura Humanitas, București, 2016
52. Manole, Gică, *Corneliu Zelea-Codreanu, un om al istoriei mari*, Editura Quadrat, Botoșani, 2018
53. Mezdrea, Dora, *Nae Ionescu, Bibliografia*, vol.III, Editura Istros, Brăila, 2003

54. Moța, Ion, *Cranii de lemn*, Editura Vicovia, Bacău, 2012
55. Mija, Teofil, *Noi nu am avut tinerețe*, Editura Lux Libris, Brașov, 2005
56. Netcu, Elena, *Povestea unui legionar*, Letras, Snagov, 2016
57. Niculescu, Tatiana, *Mistica rugăciunii și a revolverului. Viața lui Corneliu Zelea-Codreanu*, Editura Humanitas, București, 2017
58. Ornea, Zigu, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Ediția a IV-a, Editura Polirom, 2015
59. Palaghiță, Ștefan, *Istoria Mișcării Legionare, scrisă de un legionar*, Editura Roza Vânturilor, București, 1993
60. Pandrea, Petre, *Garda de Fier. Jurnal de filosofie politică. Memorii penitenciare*, Editura Vremea, București, 2001
61. Păunescu, Filip, *Un rezumat al doctrinei legionare*, Editura „Carpații”, Madrid, 1985
62. Pop, Grigore Traian, *Garda, Căpitanul și Arhanghelul din cer... O istorie obiectivă a Mișcării Legionare*, Editura Eurasia, București, 1995
63. Rusu, Mihai Stelian, *Fascism românesc, charismă politică și mesianism național: reflecții bibliografice asupra Mișcării Legionare*, în „SAECULUM” nr.45/iulie 2018
64. Sima, Horia, *Doctrina legionară*, Editura Mișcării Legionare, Madrid, 1980
65. Sima, Horia, *Doctrina legionară*, Editura Majadahonda, București, 1995
66. Sima, Horia, *Era Libertății. Statul național-legionar*, vol. I, Editura Gordian, Timișoara, 1995
67. Sima, Horia, *Era Libertății. Statul național-legionar*, vol. II, Editura Gordian, Timișoara, 1995
68. Schmitt, Oliver Jens, *Approaching the Social History of Romanian Fascism: The Legionaries of Vâlcea County in the Interwar Period* în „Fascism: Journal of Comparative Fascist Studies” nr.3(2), 2014
69. Schmitt, Oliver Jens, *Corneliu Zelea-Codreanu: Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, Editura Humanitas, București, 2017
70. Ursa, George (cons.edit.) *Intelectualii și Mișcarea Legionară. Mari conștiințe românești*, București, Editura Fundației Culturale Buna-Vestire, 2000
71. Veiga Francisco, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941*, Humanitas, București, 1995
72. Vlad, Radu-Dan, *Procesele lui Corneliu Zelea-Codreanu 1923-1934*, vol.I, Editura Mica Valahie, București, 2013
73. Zelea-Codreanu, Corneliu, *Cărticica șefului de cuib*, Tipografia „C.S.m.c.” București, 1940
74. Zelea-Codreanu, Corneliu, *Pentru legionari*, vol. I, Ediția a III-a, Editura Mișcării Legionare, București, 1940
75. Zelea-Codreanu Corneliu, *Pentru legionari*, vol. I, Ediția a IX-a, Editura Scara, București, 1999
76. Zelea-Codreanu, Corneliu, *Circulări și manifeste*, Editura Blassco, București, 2010
77. Zelea-Codreanu, Corneliu, *Doctrina Mișcării Legionare*, Editura Lucman, București, 2014
78. Zelea-Codreanu, Corneliu, *Însemnări de la Jilava*, Editura Evdokimos, București, 2016